

L'esclavitud a Torroella de Montgrí i la seva comarca (1270 – 1348)

(Comunicació presentada al col·loqui internacional *De l'esclavitud a la llibertat* celebrat a Barcelona els dies 27, 28 i 29 de maig de 1999)

Introducció

Aquesta comunicació pretén sistematitzar algunes les dades sobre l'esclavitud a la vila baixempordanesa de Torroella de Montgrí i a la seva comarca circumdant ara fa set-cents anys. La informació disponible és ben escassa; amb prou feines una vintena de notícies, totes elles procedents dels registres notariais de la mateixa Torroella i de la seva vila veïna d'Ullà els quals es graonen entre 1298 i 1347.

Als segles XIII i XIV la vila de Torroella de Montgrí es consolida com a centre econòmic i polític de tota la zona del Baix Ter. De la seva prosperitat econòmica, no n'hi ha dubte: d'una banda, l'extens massís del Montgrí la converteix en un dels eixos bàsics de la transhumància que cada any lliga el Pirineu amb l'Empordà i en un actiu mercat de bestiar, llana i draps i, d'altra, el seu accés al mar li permet comerciar amb tota la Mediterrània occidental –ja el 1248, per exemple, s'identifica una barca de Torroella a Marsella–. No ha d'estranyar, doncs, que la vila esdevingui un actiu centre de manufactures –de cuir, de ferro i, sobretot, de draps– i un concorregut mercat on acu-

deixen a comprar, vendre i a realitzar operacions creditícies –amb prestamistes jueus i cristians– veïns de tots els pobles de la comarca. Pel que fa a la seva puixança política, la vila és durant bona part del dos-cents nucli de la senyoria dels Santauegènia, però cal esperar la dècada de 1270 per a l'impuls definitiu. En aquest moment –i després d'alguns moviments contradictoris– Torroella esdevé vila reial i l'interès de la monarquia per assegurar-se un centre de poder davant dels veïns –i sovint enemics– comtes d'Empúries la converteix en un centre polític de primer ordre.

L'esclavitud

És en aquest context, doncs, que cal situar les referències a l'esclavitud torroellenca. Aquesta condició d'esclau tant podia afectar homes com dones –de deu casos identificats sis són dones i quatre homes–, però és evident que només podien patir-la les persones d'uns grups socioculturals força precisos, essencialment els no-cristians. En aquest sentit, la presència dels musulmans és clara: tres dones i quatre homes¹. És necessari, però, matisar mínimament aquesta relació entre esclavitud i "infidelitat", perquè al costat dels sis sarraïns sembla documentar-se una dona grega, així com dues "batejades"². La primera possiblement es tractava d'una cristiana ortodoxa, encara que per a un català de fa set-cents anys fos vista com una cismàtica, i les dues darreres està clar que s'havien convertit al cristianisme, tot i que també és evident que la conversió no va posar fi a l'esclavatge: una era perseguida per haver fugit de la seva mestressa i l'altra era venuda. En algunes ocasions, a més, no hi ha dubte que l'origen dels esclaus és ben lluny, no només de Catalunya, sinó de la mateixa Península Ibèrica. A banda de l'esclava grega acabada d'esmentar, hi ha constància d'un "sarraí bru, de nom Saïd, que fou de Malta" i d'una "sarraïna negra, de nom Maimona, que fou de Gerba"³. Aquestes procedències tenen un valor afegit perquè en la mesura que corresponen a algunes de les zones de conflicte on al tombant dels segles XIII i XIV actuaven els súbdits de la corona d'Aragó, ajuden a veure en la guerra i el pillatge la causa que va portar a l'esclavitud molts homes i dones. No ha d'estranyar, per tant, que a la majoria de les vendes d'escla-

ves i esclaus es faci constar que aquests no eren ni robats ni trets de la pau i treva reials, sinó presos "de bona guerra". I, per això mateix, tampoc és sorprenent veure participar en el mercadeig d'esclaus –tant venent com comprant– gent procedent dels grans ports de les corones d'Aragó i Mallorca, com Barcelona, Mallorca o Cotlliure.

Els preus pels quals aquests homes i dones eren venuts està clar que eren diferents en cada cas en funció de la seva edat, fortalesa, salut o presència. Tots ells són factors que quasi mai –només un venedor declarava que un esclau no havia estat maltractat⁴ i en la venda de l'esclava grega més amunt comentada es donaven garanties en cas que patís "*morbo caduco et borbo absconse*" – es recullen als contractes. El quadre que segueix presenta de forma sistemàtica totes les referències al comerç d'esclaus, algunes d'elles ja parcialment presentades, on es fan constar els diferents preus.

Data	Esclau	Origen esclau	Origen xenedor	Origen comprador	Preu
Maig de 1298	Fàtima, sarraïna blanca		Torroella	Torroella	16 lliures
Desembre de 1298	Saïd, sarraí bru	Malta	Ullà	Torroella	20 lliures
Juliol de 1305	Farraix, sarraí laur		Torroella	Mallorca	20 lliures
Desembre de 1305	Axa, sarraïna blanca		Barcelona	Torroella	12 lliures
Desembre de 1305	Maimona, sarraïna negra	Gerba	Torroella	Barcelona	20 lliures
Octubre de 1312	Ali, sarraí laur		Torroella	Torroella	15 lliures
Novembre de 1325	Arrena, grega		Cotlliure	Torroella	14 lliures
Maig de 1333	"Baptitzata"		Il·legible	Il·legible	6 lliures?

Quadre 1. Registres notariais de Torroella de Montgrí i Ullà, 1298 – 1347. Referències al comerç d'esclaus

I si els registres notariais aporten dades sobre les esclaves i els esclaus, també donen dades sobre els seus amos. Així, sembla clar que dins d'uns nivells socials mínimament benestants la possessió d'algun esclau –en cap cas se'n documenta més d'un en les mans d'una mateixa persona o família– no era en absolut res d'excepcional. De fet, no es pot obviar que els preus registrats –unes 15 lliures de valor mitjà–, a la Torroella de fa set-

cents anys, si bé no eren quantitats de què poguessin disposar fàcilment els patrimonis més modestos, tampoc no constituïen de cap manera una fortuna inabastable.

Així, és normal trobar esclaus en famílies com els des Llaner o els Cailoç que, malgrat els seus orígens no nobles, devien ser les més riques la comarca, capaces de pagar dots de 5.000 i 7.000 sous, i que monopolitzaven els càrrecs dirigits en el govern municipal de Torroella de Montgrí. Però tampoc és estrany veure que també eren amos d'esclaus membres de llinatges més modestos, com el cavaller torroellenc Simó de Sales, el metge de la vila d'Ullà o el cambrer del priorat agustinià de Santa Maria d'Ullà.

Si és relativament senzill identificar tant els homes i les dones sotmesos a l'esclavitud com els seus amos, en canvi no ho és gens analitzar quin era el tracte que rebien esclaves i esclaus. D'una banda, perquè els registres notariais no són la font més apropiada per avaluar qüestions com aquesta i, d'altra, perquè les poques dades que en aquest sentit aporten són contradictòries. Així hi ha el cas –òbviament negatiu i ja esmentat– d'una esclava "batejada" que va fugir, per la qual cosa la seva mestressa nomenava el juliol de 1312 un procurador amb l'encàrrec de perseguir-la i capturar-la⁵; però també hi ha el d'un sarraí propietat dels Cailoç a qui el novembre de 1311 era establerta una terra a la muntanya del Montgrí i per la qual pagava una entrada de 4 sous⁶. Certament que aquesta és una quantitat modesta i que, per la ubicació, la terra establerta devia ser de qualitat més que mediocre, però allò destacable és que un esclau musulmà podia disposar dels seus propis diners i, sobretot, que li era reconeguda alguna capacitat jurídica, com a mínim la suficient per atorgar contractes immobiliaris.

L'alliberament

Tractar les condicions de vida dels esclaus porta inevitablement a parlar de les possibilitats que tenien per alliberar-se. Els registres notariais de Torroella de Montgrí documenten en aquest període un total de tres esclaus –dos homes i una dona⁷– allibe-

rats. Un d'aquests casos es troba, de fet, a l'acte mateix de la manumissió: el juny de 1332 el cambrer del priorat d'Ullà –amb el vistiplau del prior– alliberava un "*baptizatum et sclavum meum*" a canvi de 20 lliures que l'alliberat, autodeclarant-se encara "*sclavo et servo*" del cambrer, havia de pagar en un any i mig⁸. Segurament, però, el testimoni més interessant, en la mesura que il·lustra les múltiples situacions que podia haver-hi darrere cada cas d'esclavitud i d'alliberament, el dona una dona grega, antiga esclava de l'aleshores difunt Bernat Cailoç –en vida, un potentat local– que el desembre de 1333 rebia d'un deutor del seu antic amo allò que aquest va deixar a Brunissenda "filla meva i de dit Bernat Cailoç, difunt"⁹.

Xavier Soldevila i Temporal

Institut Jaume Vicens i Vives. Universitat de Girona

Notes

- 1 Les dones: Arxiu Històric de Girona (AHG), Torroella 1, 12r (1-V-1298); AHG, Torroella 555, 47v (21-XII-1305) i AHG, Torroella 555, 48r (21-XII-1305); els homes: AHG, Torroella 1, 64v (9-XII-1298); AHG, Torroella 555, 21v (14-VII-1305); AHG, Torroella 2, 86r (1-X-1312) i AHG, Torroella 557, 46v (19-XI-1313)
- 2 AHG, Torroella 561, 69r (11-XI-1325); AHG, Torroella 2, 69r (6-VII-1312) i Arxiu Diocesà de Girona (ADG), Arxius afegits, Manuals, Torroella de Montgrí, 18v (5-V-1333)
- 3 AHG, Torroella 1, 64v i 555, 48r
- 4 AHG, Torroella 2, 86r
- 5 AHG, Torroella 2, 69r
- 6 AHG, Torroella 557, 46v
- 7 Dos casos s'exemplifiquen més avall i el tercer es troba a AHG, Torroella 567, 77r (16-VIII-1341)
- 8 AHG, Torroella 564, 123r-v
- 9 ADG, Arxius afegits, Manuals, Torroella de Montgrí, 122v